

«ESCRIURE ÉS VIURE AMB MÉS INTENSITAT»: CONVERSA SOBRE LA CREATIVITAT I EL PAS DEL TEMPS AMB MARIA BARBAL

MARICEL ORÓ-PIQUERAS
Universitat de Lleida
maricel.oro@dal.udl.cat
ORCID: 0000-0001-6868-9113

Maria Barbal és una de les escriptores catalanes contemporànies més reconegudes. Amb la seva primera novel·la, *Pedra de tartera*, publicada l'any 1985, Barbal esdevingué una veu referent en la recuperació de la memòria històrica a partir d'una ficció que comptava amb les paraules justes però plenes d'autenticitat. Maria Barbal, doncs, compta amb trenta-quatre anys d'experiència com a escriptora, prenent l'any de publicació de la seva primera novel·la com a referència, i amb un bon nombre d'obres publicades, majoritàriament novel·les i col·leccions de narracions breus, però també amb la publicació d'una obra narrativa centrada en els espais del Pallars d'on prové tant ella com la seva família, una obra de teatre i contes infantils i juvenils. L'entrevista a Maria Barbal va sorgir dins del marc d'un projecte de recerca titulat "Envel·liment, creativitat i qualitat de vida a través de la narrativa" a partir del qual es proposa estudiar la relació entre l'envelliment, la creativitat i la percepció d'una millor qualitat de vida a partir d'autors i autores reconeguts així com de ciutadans anònims que realitzen activitats creatives. Per la seva trajectòria com a escriptora catalana així com pels temes principals que tracta en la seva obra, el nom de Maria Barbal de seguida va ser considerat com un dels autors i autores a estudiar. Ens troben en una cafeteria al centre de Barcelona, un lloc discret alhora que agradable on l'entrevista esdevé una conversa amena i enriquidora.

Sobre les raons d'escriure, per què va començar i per què continua escrivint?

Bé, començar a escriure és perquè vaig sentir la necessitat d'explicar una història que m'afectava i, llavors, doncs, com que a més era una persona que havia estudiat filologia hispànica, que és el que es podia estudiar en aquell moment, doncs em vaig trobar que al cap d'un temps, quan em posava a escriure, era per donar forma i respondre'm a mi mateixa sobre aquesta història. Després vaig continuar desitjant escriure perquè em va semblar una experiència positiva, enriquidora i així va començar tot i va continuar tot.

Quines raons són encara presents i quines han canviat, si ha estat així?

De fet es manté aquesta necessitat d'explicar històries que t'afecten però no amb la força que va tenir la primera vegada. I després doncs també hi ha raons noves que pot ser perfectament que algú s'hagi acostumat a aquest món, el fet d'escriure, de publicar, d'entrar en contacte amb el lector. Tot va a poc a poc, però al cap dels anys tots aquests elements el fan una causa prou forta per continuar escrivint.

Què diria que li ha aportat escriure com a persona i com a professional?

Com a persona m'ha aportat una experiència que probablement no hauria tingut si no ho hagués fet; més que una experiència, una gama d'experiències, relacions també humanes, que probablement no hauria tingut si m'hagués mantingut com a professora. Escriure és un procés interior, però aquest té les seves finestres posades al món; normalment és així. I també hi ha unes relacions que aporten elements a aquesta escriptura. Per tant, és una dinàmica en la qual tu vas progressant en una línia, però en la qual també reps i et comuniqués en moltes línies que van a desembocar en aquesta principal. És un diàleg continuat.

Sobre la relació dona-escriptura, què ha incorporat la Maria Barbal dona al llarg de la seva evolució com a persona i com a professional a la Maria escriptora en el pas dels anys, i a l'inrevés?

De fet estan molt fosos aquests dos papers. És a dir, és molt difícil escriure en la pell d'un altre sexe o d'un sexe que no sigui ni masculí ni femení, o sigui tots dos alhora. Crec que és evident que en la meva escriptura la dona té un paper rellevant; moltes de les meves protagonistes són dones. Per què? doncs per una cosa molt simple que és que he viscut com a dona, i per tant, la meva experiència personal és de dona i és el que millor puc transmetre en els meus personatges; la qual cosa no vol dir que no em pugui posar en la pell de personatges masculins, cosa que també he fet i continuo fent. Per tant, és una aportació molt directa, molt imbricada a la mateixa escriptura, a la mateixa tria de temes, de personatges. I, pel que fa a la inversa, veig més que és una fusió que està present en la meva persona i, per tant, a partir d'aquí, la literatura es processa d'una manera o d'una altra. Ja et dic, tinc bastants personatges que són masculines i també m'hi he sentit còmoda. Si alguna qüestió no l'he tingut clara l'he preguntat a homes.

En relació al pas del temps, com diria que aquest ha influenciat en la seva escriptura i la seva obra?

El pas del temps influeix moltíssim en el fet que com a escriptora vas agafant experiència. Jo vaig començar als trenta i ara fa més de trenta que escric, això vol dir que he pogut aprendre molt de la meva experiència. Després, la teva visió del món no és la mateixa que quan ets jove; tens una perspectiva diferent. En alguns aspectes molt més rica, molt més variada; a més a més, has tingut temps de llegir molt, de relacionar-te molt, de tenir moltes més experiències, però, en certa manera, és més pobra; no tens la vitalitat i la il·lusió que normalment es té quan un és jove. La ruptura, el trencament, totes aquestes qüestions podríem dir que, en general, han passat, per qüestions d'edat. La qual cosa no vol dir que una persona de la meva edat no ho puguis fer.

Sobre l'evolució com a escriptora, al seu parer, què diferencia la Maria Barbal dels inicis i la d'ara?

Jo, com tothom, he tingut una trajectòria; vaig començar d'una manera, vaig explorar el món més de la infantesa, de l'adolescència, més dins de la meva comarca d'origen, el Pallars, i alguns dels temes que em semblen importants i que m'afectaven, com el de la Guerra Civil i el de la migració dels pobles a la ciutat, amb mirades diferents a aquesta migració. Aquest món va ser molt important per mi i em va semblar que l'havia esgotat. I en aquell moment potser em deslligo i busco nous temes, que hi són, que estan presents, que m'interessen i faig un altre tipus de literatura; no sé si es pot dir un altre tipus de literatura, però sí que hi ha unes obres que no compten tant, per exemple, amb el paisatge, amb un determinat factor humà, o unes determinades figures humanes, i crec que eixampla bastant en els temes —total, era bastant jove encara— i després a poc a poc me n'adono que aquest primer nucli molt profund i molt fort meu no s'ha exhaurit del tot i d'alguna manera hi torno amb altres obres, i doncs, aquí estic.

Tampoc tinc aquella precaució o vergonya o timidesa que fa que no vulgui que em classifiquin i m'encasellin en un lloc determinat. Ara és un moment en què això m'afecta poquíssim. Si diuen que he escrit només sobre el Pallars, em va bé; si diuen que he canviat molt, també em va bé. Però penso que la meva evolució ha estat la normal, que és no tenir complexes, relaxar-te, tocar totes les tecles, tot i que després pensis, millor que aquesta tecla no l'hagués tocat. Segurament hagués rendibilitzat més el temps si hagués esperat. Bé, és que la vida està feta d'encerts i errors i també és normal, vull dir que és difícil ser tant calculador de la teva pròpia energia i de les teves possibilitats com per fer una cosa coherent, una trajectòria literària, en aquest cas, molt molt coherent, que no s'aparti de res, d'uns temes determinats, i tampoc sé si fer això és desitjable.

Tinc la visió crítica sobre el que he fet. Alhora penso que he estat molt sincera. He anat fent al meu aire; ha estat un privilegi.

Quantes 'Maries Barbals' hi ha en els seus textos? Quants períodes de canvi reconeix que ha sofert la seva literatura? Quines creu que serien les obres cruïlla, si n'hi ha alguna?

Si hagués de dir ara sense pensar gaire, faria una primera part on hi ha quatre llibres que serien molt propers als món del Pallars i als temes de la guerra civil i de la immigració; quatre o cinc llibres si incloem *Camins de Quietud*, que és un llibre dedicat a pobles del Pallars. Aquest seria un grup. Després ve un altre grup que jo diria d'expansió —*Emma, Ulleres de sol*, fins i tot diria *Carrer Bolívia*. Llibres amb temes que també m'interessen molt i que, d'alguna manera, tenen enllaços amb el primer grup, perquè això sempre és així. I després un altre període que és ara, d'una maduresa de persona ja gran que beu de l'anterior i que continua. Però potser sí que es podrien fer tres grups tenint en compte també les edats: trenta —quaranta— cinquanta i seixanta, més o menys. Tot això és una mica relatiu. I ja et dic, sempre hi ha lligams; entre *Carrer Bolívia* i *Càmfora*, per exemple, hi ha molt clarament el tema de la família i la immigració. I una sí, és una família del Pallars que van a Barcelona i una altra és una família de Linares que van a Barcelona. No és la mateixa situació però sí que hi ha temes molt propers en aquests dos llibres. Per tant, mai hi ha un trencament absolut i radicals dels lligams; en altres paraules, no hi ha tres persones diferents que estan escrivint, responent a la primera pregunta, sinó que és una trajectòria amb matisos naturalment diferents però amb un lligam comú.

A nivell d'escriptura en sí, diria que també hi ha una certa evolució amb el pas del temps?

Bé, l'estil el tries o et tria en relació amb el llibre. Quan tu penses els personatges, l'argument o el tema, de vegades l'ordre és diferent. De vegades penses en l'argument, en el tema i els personatges, o al revés. Quan tu fas això i ja estàs orientat i ja et veus amb forces de començar aquesta escriptura, és el moment en què has de triar l'estil; és a dir, la veu narrativa i com aquesta veu narrativa s'expressa i s'involucra amb el tema. Amb els anys és possible que poc o molt hagi canviat d'estil. Si vas començar amb un estil molt sintètic, molt directe, segurament al cap dels anys tendiràs a no fer-lo tant sintètic, a enriquir-lo. Si vas començar molt profusament amb un estil molt florejat, potser aniràs tendint a escapar les coses. També influeix la vida que vius en aquell moment. Tot afecta l'escriptura.

Sobre la seva visió del món, quins temes li interessin més de la vida quotidiana i professional i què incorpora a la seva narrativa?

Normalment interessin els temes que t'afecten i també els temes que et provoquen dolor i incomprensió. Llavors l'escriptura esdevé un intent de comprendre; o sigui, d'aclarir uns perquè. Per què ha passat això, per què és així, com és que en aquesta circumstància aquesta persona va viure això; i moltes vegades l'explicació és un llibre, és una novel·la. Per l'autor moltes vegades l'escriptura —jo sóc conscient que és així— és explicar-te alguns fets que, d'entrada, no et semblen prou clars o et semblen bastant insuportables i el fet d'expressar-los fa que més que respondre, t'hi arribis a acostumar i aprofundeixes en les causes, conseqüències i captis una mica com van ser les coses i com creus que els personatges han assumit la seva realitat per tal que tot allò se't faci assumible; se't faci, diguem-ne, comprensible. M'interessa molt qualsevol qüestió d'aquestes inexplicables. Potser jo parteixo de la complexitat de la persona i, a partir d'aquesta complexitat, també hi ha el tema de les relacions humanes. Després hi ha, sumat a aquest, el tema de les qüestions externes com pot ser pertànyer a un lloc, emigrar a un altre lloc i adaptar-se a unes altres circumstàncies; analitzar com els personatges viuen aquests trasllats, aquestes adaptacions, com d'alguna manera porten la càrrega del passat, però també accepten el present i sovint miren cap al futur.

Aquest podria ser el cas d'*Emma*?

Emma parteix del mateix; per què una dona de classe mitjana alta que treballava en una empresa i tenia família acaba al carrer? Per mi això era incomprensible. Clar, jo vaig passar uns anys sense voler-hi pensar més en aquest cas; tampoc em veia parlant-ne. Però la pregunta se m'anava plantejant: com és, com és, com és. I la novel·la va ser una manera de respondre això. Jo no vaig fer una investigació profunda sinó tot el que la premsa havia dut, això sí. Però ja no vaig anar a parlar amb la seva família ni cap cosa així que em semblava molt agressiu, intervenir. I llavors, doncs la novel·la parteix d'això. Si coneixes *Ulleres de Sol*, no és això, però, podríem dir que està en la línia.

Estaria d'acord en definir la seva obra com a vivencial, és a dir, basada en situacions que ha viscut?

Sí, bastant. Amb matisos però sí. Jo, de fet, parteixo sempre de qüestions que veig o que puc llegir o que tinc molt a prop, no tant meves; potser també alguna, o algun aspecte propi pot estar infiltrat en els llibres, però en general no és així. O sigui, vivencial, no tant com una vivència meua, sinó com una vivència propera; la qual puc captar bastant profundament. Sempre és el meu punt de partida.

En relació als temes de la seva obra, quins té la percepció que interessen o han interessat més als lectors i perquè creu que és així?

Bé, alguns són els que coincideixen amb l'experiència dels lectors. Per exemple, hi hagut molts lectors interessants en el primer llibre perquè hi ha hagut una part silenciada; el llibre d'alguna manera col·labora a què puguin sentir-ho com a propi o expressar-ho com a propi. I això ha generat un interès. També el tema dels pobles de muntanya que són abandonats per tornar a la ciutat i que, primerament s'espera un retorn i després aquest retorn no es produeix. Aquest tema, dins del mateix territori, és un tema que interessa. També la immigració entre cultures diferents, com la família de Linares; aquests temes interessen bastant. També he notat que interessen molt les relacions entre familiars, com per exemple el tema entre mare i filla, que està present en moltes de les meves novel·les, però sobretot a *País íntim*.

Quines serien les seves obres preferides si en té alguna? I el mateix en relació als personatges, tindria algun personatge o personatges favorits?

No tinc obres preferides; unes obres han tingut una resposta extraordinària, altres molt bona i altres bona; d'altres no tanta. Però això, no té a veure amb la relació amb aquestes obres; la relació ha estat molt forta, molt important en el moment de l'escriptura i després en el diàleg sobre aquestes obres. No tinc obres preferides en aquest sentit. I de personatges podria dir quasi igualment, perquè en el moment en què estàs introduït en un personatge, té molta importància per a tu aquest personatge. No només un, sinó que normalment és més d'un. Jo he hagut de parlar molt molt molt de *Pedra de tartera*. Per mi, la Conxa és un personatge profund, profundament lligat a tot, a la meva escriptura, a la meva trajectòria, ha tingut un lloc especial, però també la Palmira de *Càmfora*. Tots són personatges que els sento molt propers.

Un personatge que veiem en diferents obres és el de la padrina. De vegades veiem l'evolució vital i de vegades no. Per què el considera un personatge rellevant? En quins aspectes contribueix a les generacions més joves i com es relaciona amb la nostra cultura catalana, el personatge de la padrina?

No és que jo el consideri rellevant, és que la padrina, d'alguna manera, és la dona que ha vestit tota la manera de fer de la mare i, per tant, la seva influència va cap aquí. O sigui que hi ha aquesta presència d'una tradició, una manera de fer, una forma d'entendre la família i el paper de la dona a la família; per això, els padrins en general, són molt importants perquè representen una herència que el temps també modifica però que deixen unes llavors que d'alguna manera tenen un fruit. També he triat el personatge de la padrina, en el cas de la Conxa, que seria la generació de la padrina, per la seva vivència personal; és a dir, viu el trauma de la guerra com a persona ja relativament madura i, per tant, és la

que pateix directament aquest trauma i el deixa en herència a les generacions que venen.

A part de la Conxa, en la seva obra hi apareixen altres padrines; per exemple, En la pell de l'altre, les padrines són les que crien a les generacions futures, en aquest cas, a la filla de la protagonista, la Ramona. A més a més, en aquest cas concret les padrines no són padrines de sang.

Sí, és una qüestió que també apareix a *País íntim*, més que padrines, serien les mares vicàries. En altres paraules, hi ha la mare, però com que hi ha una part que la mare no la pot exercir, com seria la part de l'afecte, l'exerceixen les padrines. En *País íntim* seria el cas de la Rita. En *En la pell de l'altre* seria la filla de la Ramona, la Isolda, qui rep de dues padrines molt diferents entre sí, que són un recull de cultures diferents, però que fa que ella tingui uns referents que la informin per damunt, fins i tot, de la pròpia mare amb la qual se sentirà distanciada per motius evidents, en aquest cas. O sigui, hi ha una comunitat d'informació que és informació de relacions, de coneixements, de visió familiar que ens transmeten d'abans; moltes vegades saltant la generació dels pares per motius diversos. A mi em semblava un fet important i que està molt present en la societat actual; per tant, penso que literàriament és un tema a tractar i que es continuarà tractant de formes diverses; per tant, les àvies, les padrines tenen una importància que pot ser molt gran, depenent de cada cas, és clar. En *la pell de l'altre* la mare no pot donar aquest lligam tant fort, tant necessari, per motius diversos com poden ser que cria més fills, que té molta feina, que està ocupada. I evidentment, la padrina ofereix aquesta calma que dona el fet que la responsabilitat no és directa; també hi ha aquest lligam entre gent gran i nens els quals tenen una visió del món amb un punt de contacte, encara que sigui en els dos extrems. D'altra banda, la padrina també pot significar la recuperació d'una certa tradició, a part de tota la qüestió afectiva, tota la qüestió tranquil·la, pot representar la recuperació d'una tradició que només amb els pares no t'arribaria o quedaria escapçada, diguem-ho així.

Quan pensa en un personatge concret, en quins trets es fixa per caracteritzar-lo? Com diria que l'edat del personatge influencia en la seva caracterització? Quin paper té l'edat del personatge, si en té alguna?

Quan es crea un personatge, normalment es va molt a poc a poc. I dic molt a poc a poc des del següent punt de vista: abans de pensar en la novel·la ja penso en el nucli de l'argument i, per tant, ja penso en dos, tres personatges probablement. De moment no sé gairebé res d'aquests personatges. Només sé que vull que facin alguna cosa. Aleshores entro molt a poc a poc en com és el personatge, molt a poc a poc. I, de fet, hi pot haver una evolució que duri molta estona al llarg de la novel·la. Sí que vas avançant en els fets de l'argument però

vas coneixent als personatges; això no és cap element imaginari; no no, sinó que veus que el personatge serà d'aquella manera perquè li ha passat tal cosa o tal altra; ara veus que té relació amb això que li ha passat, per tant, creus que hauria de ser d'aquesta altra manera. Vas tantejant, jo almenys ho faig una mica per tanteig, de com aquell personatge acabarà sent. Rarament descriu un personatge amb veu característica i el poso a treballar, podríem dir. No, és al revés, el poso a treballar i vaig veient com és i com evoluciona. De vegades s'escapen una mica però en principi ho faig així.

I en relació a l'edat; és un tret bàsic de posar a treballar aquest personatge o no té perquè?

L'edat té molta importància. Moltes vegades l'edat és determinant en aquests personatges que, probablement, sovint no són protagonistes però sí que tenen un paper que fa que incideixin en els fets claus de l'argument, com pot ser *En la pell de l'altre*, el pare de la protagonista, la Ramona, és d'una determinada manera i en la seva evolució, fins i tot, dins la novel·la, l'edat té una certa importància en relació a allò que li està passant. L'edat és, sense dubte, un tret important en el personatge perquè segons l'edat actua també d'una manera o d'una altra. Per exemple, a *Pedra de tartera* creo un personatge que acaba sent molt gran i, per tant, l'edat té importància en aquesta evolució que veus.

Nosaltres treballem amb la tesi que justament el fet de veure l'evolució del personatge ajuda a combatre estereotips en relació a l'edat perquè el lector té la possibilitat de seguir el personatge durant la seva trajectòria vital i, per tant, veu que la seva essència no canvia amb el pas del temps.

Sí, estaria d'acord amb aquest punt.

Sobre els llocs físics de memòria, el Pirineu i Barcelona són els llocs físics recurrents en la seva obra, com diria que es relacionen entre ells, amb vostè com a escriptora i amb el seu públic? Com influencien aquests llocs en l'evolució dels personatges?

Com es relacionen entre ells? Ja hem parlat del tema de l'abandó dels pobles o de la feina de pagès cap a la ciutat. I, per tant, de vegades, el Pirineu i Barcelona estan com a contraposats; són dos llocs; en un no es pot viure i en l'altre sí. En un hi tens el Pirineu i la natura, i tot un món dur però molt bell. I a Barcelona tens possibilitats de viure però estàs lluny d'allò que ha configurat els teus primers anys de vida. Per tant, d'alguna manera estan contraposats i, naturalment relacionats, hi ha un diàleg entre ells, perquè sovint els personatges que arriben a Barcelona tornen al Pirineu, o hi retornen, per tant, hi ha aquest moviment. A mi com a persona m'ha influït el fet de néixer a Tremp i viure a Barcelona. I amb el públic també; d'alguna forma m'ha aproximat al

públic pirinenc, per una banda, però també hi ha molt públic ciutadà que assumeix perfectament aquests àmbits o bé perquè els té en el passat o en la generació passada, o bé perquè el coneix, senzillament. I com influeixen aquests llocs? Primer hi ha un trencament, una ruptura amb allò que ha estat la vida del personatge fins al moment. I aquí hi ha una ferida que, amb l'adaptació, normalment es va curant. A no ser que siguin personatges de molta edat i que aleshores ja signifiqui pràcticament una impossibilitat refer aquest dolor de la pèrdua del primer ambient.

D'altra banda, per què diria que aquests llocs continuen sent presents a la seva obra?

Senzillament perquè els considero importants; potser sí que han marxat alguna vegada. Els considero importants i, a més a més, tinc la sensació que moltes persones han viscut aquestes qüestions; no amb el Pirineu i Barcelona, sinó amb altres llocs. Per exemple, *Pedra de tartera*, és una novel·la que als joves d'avui nascuts a Barcelona, catalans, de tradició catalana, els resulta molt llunyana perquè són uns fets que els són estranys, la manera de treballar que s'hi pot descriure i, sobretot, aquesta característica de la Conxa que és un personatge que no crida, que no s'enfada. En canvi, als alumnes que venen del Marroc, per exemple, els és molt més proper. Està present en la nostra societat penso, cada vegada més, el trasllat i el canvi de cultura que això pot comportar.

Sobre la influència d'escriure en la seva vida, en aquest moment, quin és el paper que té la literatura en la seva vida, tant l'escriptura com la lectura?

Bé, el paper que té la literatura en la meua vida el considero molt important. La lectura és una activitat bàsica, fins i tot la sensació és que ajuda a viure en moments en què la realitat és una mica hostil, per exemple, i també, doncs, quan no tens energies per tenir una vida molt interessant diríem, per resumir-ho i, és clar, l'escriptura també, almenys per mi, exigeix un esforç suplementari per damunt de la lectura que jo noto en aquests anys, però és important exercir-la encara que sigui amb menys intensitat perquè l'escriptura té un element de diàleg, també com la lectura, però l'escriptura encara més; perquè has de definir el teu diàleg i, d'alguna forma, tu mateix et dones les respostes. Després te'n poden donar més de fora. Però ja el fet d'escriure ficció, fer l'entramat d'una història, comporta aquest camí i, moltes vegades, una certa resposta i, per tant, considero que és molt important.

Què diria que li ha aportat escriure al llarg de la seva vida?

Escriure és viure amb més intensitat; també podria dir que és com viure una altra vida que incorpores a la teua.

Més en relació a escriure i la creativitat i en relació a envellir i el pas del temps, diria que escriure/la creativitat ha contribuït a que envellís d'una manera determinada?

Bé, això és el que et comentava al començament. Si jo ara no escrivís, podria fer moltes activitats, però probablement no n'hi hauria cap tant personal ni tant activa com aquesta. Trobo que és una manera una mica diferent que fa que tot el temps no el dediqui a fer activitats disperses com acostuma a passar a la meua edat, sinó que procuro fer una activitat centrada en l'escriptura; procuro, i no sempre és així, no tot l'any; per tant, les altres activitats són complementàries. O sigui, em sento activa encara perquè puc escriure d'una manera especial i, a més a més, activa en altres aspectes.

I en relació a què pot aportar la creativitat a la vellesa?

Doncs això, una vida més intensa, pot aportar. No necessàriament però sí que pot aportar intensitat.

L'última pregunta, dins de la seva experiència personal com a escriptora, però també com a professora i persona que sempre ha estat en relació a la lectura i l'escriptura, diria que existeix algun tipus de correlació entre llegir, crear i el benestar? Des de la seva experiència, diria que existeix una relació entre llegir i escriure i tenir una millor qualitat de vida?

Sense dubte, pel que t'acabo de comentar; llegir llibres d'arreu fa que també tinguis una capacitat o probabilitat de conèixer cultures molt diferents a través de la ficció. Penso que sempre poden portar elements interessants, alguna cosa que puguis posar en pràctica o alguna cosa que t'obri els ulls, que et passi a tu també, etc. Sense dubte hi veig això, que és una millora claríssima de la vida de les persones. Dona una capacitat d'interessar-te per diferent temes, de dialogar amb els altres de temes diversos, fins i tot de connectar amb persones d'altres països.

Los textos publicados en esta revista están sujetos – si no se indica lo contrario – a una [licencia de Reconocimiento 3.0 España de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/). Puede compartirlos con terceros siempre que reconozca su autoría, la publicación inicial en esta revista y las condiciones de la licencia.